Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. Vol. 2 (100)

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2 (100)

ISSN: 2663-7650

UDC 008:004.77
DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(100).2026.137-146

ЦИФРОВА РЕЛІГІЯ ЯК ТРЕНД НОВІТНЬОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНЕТ ПРОСТОРУ: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ЕКЗЕГЕЗА

М. С. Мельничук*

У науковій розвідці експліковано, що цифрові технології кардинально змінили повсякденність людини, перенісши їх у віртуальний простір, що вимагає від усіх, включаючи дослідників цієї сфери, освоєння нових навичок та компетенцій. У нашому дослідженні зазначено, що не обминули ці технології й релігійне життя багатьох великих конфесій та деномінацій. Мета презентованого дослідження полягає у визначенні позитивних та негативних наслідків цифровізації у формуванні релігійної культури сучасного суспільства.

У роботі розкрито процеси формування релігійної ідентичності в доцифрову епоху та охарактеризовано зміни, які внесла до них цифровізація. В ході дослідження визначено як позитивні, так і негативні аспекти впливу цифровізації на формування релігійної культури. До позитивних відносяться: швидкий доступ до релігійних матеріалів, можливість цифрового спілкування зі священнослужителями та релігійною громадою, а також виникнення і функціонування цифрової церкви як реакції на соціально-історичні потрясіння сучасного світу і виклики трендів метамодерну. Серед негативних аспектів виділяються: зростання конфліктів між прихильниками та противниками цифровізації, спрощення релігійних норм, зменшення особистих взаємодій між віруючими, а також проблеми з конфіденційністю даних під час онлайн-участі у церковних заходах. Особливу увагу приділено механізмам протидії негативному впливу цифровізації.

Наголошується, що в умовах, коли можливості щодо здійснення релігійної діяльності "у житті" виявляються обмеженими, Інтернет виступає майданчиком для формування нового, цифрового "простору для спільноти", в рамках якого відбувається ідентифікація та комунікація віруючих, а також матеріалізація цифрової релігії.

Зроблено висновок, що через цифрову освіту, чітку позицію щодо цифрових технологій з боку релігійного духовенства та протидію релігійної деструкції в цифровому просторі можна звести до мінімуму всі негативні сторони впливу цифровізації на формування релігійної культури в ракурсі викликів та трендів буремного сьогодення світу.

Ключові слова: *цифрова релігія, віртуальний релігійний сурогат, цифрові технології, цифрові комунікації, мультикультурний простір.*

* МельничукМаксим / Melnychuk Maksym, кадидат філософських наук, PhD, доцент, доцент кафедри графічного дизайну, культурології та філософії (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна)
m.s.melnuchyk@nuwm.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4299-968X

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. Vol. 2 (100), 2026
Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2 (100), 2026

DIGITAL RELIGION AS A TREND OF NEW CULTURE IN THE CONTEXT OF THE INTERNET SPACE: PHILOSOPHICAL-CULTURAL EXEGESIS

M. S. Melnychuk

The scientific research explains that digital technologies have radically changed human everyday life, transferring it to a virtual space, which requires everyone, including researchers in this field, to master new skills and competencies. Our study emphasizes that these technologies have not bypassed the religious life of many major faiths and denominations. The purpose of the presented study is to determine the positive and negative consequences of digitalization in the formation of the religious culture of modern society.

The work reveals the processes of religious identity formation in the pre-digital era and shows the changes that digitalization has made to them. During the study, both positive and negative aspects of the impact of digitalization on the formation of religious culture were identified. The positive ones include: quick access to religious materials, the possibility of digital communication with clergy and the religious community, as well as the emergence and functioning of the digital church as a reaction to the socio-historical upheavals of the modern world and the challenges of metamodern trends. Among the negative aspects are: the growth of conflicts between supporters and opponents of digitalization, the simplification of religious norms, the reduction of personal interactions between believers, as well as problems with data confidentiality during online participation in church events. Particular attention is paid to mechanisms for counteracting the negative impact of digitalization.

The author of the scientific work emphasize that in conditions when the opportunities for carrying out religious activities "in life" are limited, the Internet acts as a platform for the formation of a new, digital "community space", within which the identification and communication of believers takes place, as well as the materialization of digital religion.

The conclusion is made that through digital education, a clear position on digital technologies by the religious clergy, and counteraction to religious destruction in the digital space, it is possible to minimize all the negative aspects of the impact of digitalization on the formation of religious culture in the light of the challenges and trends of the turbulent present of the world.

Keywords: *digital religion, virtual religious surrogate, digital technologies, digital communications, digital religions, multicultural space.*

Постановка проблеми. Діджіталізація світової культури торкнулася багатьох напрямків суспільної діяльності, у тому числі й релігії, як соціального інституту, у фокусі викликів модернізації світу ще наприкінці XX століття. Згодом релігія пережила кілька етапів змін у сприйнятті віртуального світу. Якщо нові релігійні течії з ентузіазмом прийняли появу онлайн-простору, то традиційні спільноти віднеслися до цифровізації та віртуалізації неоднозначно. З одного боку, інтернет мережа надавала новий майданчик для реалізації духовних практик, залучення аудиторії та проповіді, а з другого– віртуальність таїла невідомість та навіть загрожувала мутувати релігійне знання. Сьогодні позиціонування окремих церков, конфесій, громад в онлайн-просторі не лише не викликає критики, а й активно пропагується священнослужителями. Критики віртуальності опиняються у меншості і стають чи не вигнанцями у своїх спільнотах. Цифрова релігія стрімко розвивається: те, що у минулому здавалося неприйнятним у цій сфері, може стати її цілком найближчим майбутнім.

Актуальність наукової розвідки в тому, що до початку епохи цифровізації соціокультурне середовище людини було відносно стабільним, а ідентичність формувалася завдяки взаємодії з іншими людьми, групами, культурами та релігіями. У фокусі сучасних історичних реалій світу загалом та України зокрема, процес переосмислення та зміцнення ідентичності значно впливав на релігійні, соціальні, культурні, політичні та історичні зміни. У сучасному цифровому світі діджіталізація призводить до виникнення так званої

"множинної ідентичності". Така ідентичність змінюється або проявляється знову в різних контекстах. Структурні зв'язки між різними спільнотами стають важливим елементом, що впливає на формування ідентичності в цифровому світі. Нові обряди та місцеві протиріччя ілюструють цей процес. Формування національних, етнічних та релігійних ідентичностей у контексті трансформацій глобальної духовної культури у діджітал середовищі значно пов'язане з впливом інформаційних технологій та засобів масової інформації. Враховуючи вищезазначене, вважаємо актуальним наше дослідження та цілком доречним аналіз можливих як позитивних, так і негативних аспектів діджіталізації релігійного простору у фокусі стрімких духовних пошуків та сумнівів реципієнтів культури у фокусі буремного сьогодення.

Ступінь розробки проблеми. Сучасні дослідження щодо впливу цифровізації на релігію та суспільство охоплюють різноманітні наукові напрямки.

Наприкінці XX століття питання цифровізації духовних аспектів релігійної культури набули актуальності серед західних науковців. Серед першопрохідців дослідження цієї сфери був Стефен О'Лірі (Stephen *O'Leary)* [14]. Ще, у 90-х роках XX століття він презентував свій досвід взаємодії з "онлайн-літургією". Подальший розвиток концепції діджіталізації релігії здійснювала Хейді Кемпббел (Heidi Campbell) [3], яка класифікувала процес формування цифрової релігії на чотири пласти. Перший пласт охоплює виникнення суспільної риторики щодо "кіберрелігії" у 90-х роках XX століття. Другому пласту, що припадає на 2000-ті роки, характерна поява ґрунтовної оцінки існування та розвитку релігії в кіберпросторі. Третій пласт презентується протилежним процесом – впровадженням елементів віртуального релігійного світу в офлайн-релігію. Четвертий, фінальний пласт, досліджує відносини між традиційними та цифровими релігійними просторами [3]. Центральним дослідницьким напрямком соціологині Пауліни Чон (Pauline Hope Cheong) [4] є специфіка комунікації в цифровому релігійному житті. Її концепція стратегічного арбітражу ілюструє адаптацію релігій до плюралізму світоглядів у цифровому середовищі, що призводить до поступової реструктуризації ідентичності духовенства. Це позначає зміну їхньої ролі від керівників і мудреців до посередників й експертів у медіації знань [4: 111]. Так, релігійна інформація стає спільним продуктом духовенства та пересічних людей.

Суттєвий внесок у дослідження цифровізації релігії зробив Кристофер Хелланд (Christopher Helland) [7], який досліджував та аналізував місце та роль релігії в інтернет просторі. Хелланд розмежував релігію online та online-релігію [7]. Перша –це потік інформації, що характеризується ієрархічною структурою, завдяки якій релігія поширюється серед широкої аудиторії, а друга – формує мережеву комунікацію, яка створює можливості для обміну особистісним релігійним досвідом. Аналізуючи вищезазначену проблему, ми зосередилися й на штудіюванні наукових розвідок таких дослідників, як Мануеля Кастельса [1]**,** Джулії Еволві (Evolvi Giulia) [6], Тіма Хатчінгса (Hutchings Tim) [8], Міа Левхайм (Mia Lövheim) [11], Грегорі Прайс Гриве (Grieve Gregory) [9], які присвятили свої наукові пошуки питанню діджіталізації світу у фокусі неокультурних та духовно-релігійних трансформацій.

Результати дослідження. У сучасному цифровому суспільстві, в Інтернет просторі, існує безліч релігійних онлайн-ресурсів різного характеру. Всі вони поділяються на статичні, користувацькі, цифрові та активні. Статичні та цифрові релігійні онлайн-ресурси спрямовані на односторонню трансляцію релігійних смислів, тоді як користувальницькі та активні надають користувачам можливість із цими сенсами взаємодіяти, і навіть вибудовувати

горизонтальні зв'язки й формувати релігійні спільноти у межах мережі. І перші, й другі працюють на задоволення комунікаційних потреб віруючих, а саме: отримання інформації від офіційних релігійних організацій та обмін думками з іншими віруючими без необхідності фізичної зустрічі [6: 29].

Наведена класифікація, фокусуючись на можливостях релігійних онлайн-ресурсів, залишає за рамками дві речі. По-перше, ті зв'язки, які формуються у приватному спілкуванні віруючих людей між собою та зі священнослужителями через чати, месенджери та соціальні мережі. Так, священики налагоджують зв'язок із парафіянами через соціальну мережу Facebook, а також месенджери Telegram, Whatsapp та Viber [4].Разом з тим, на базі соціальних мереж діють різні спільноти, спрямовані на спілкування користувачів зі священнослужителями у форматі "питання". Яскравим прикладом такої спільноти є проєкти: "Живе телебачення" – головний медіа ресурс УГКЦ. Щодня транслює молитви (зокрема, проєкт "Вервиця єднає"), літургії, релігійні програми та інтерв'ю; "EWTN Україна" – сторінка Всесвітньої католицької мережі телебачення в Україні [15]. Транслює католицькі меси, проповіді та релігійні передачі; "Надія" є офіційною сторінкою першого християнського телеканалу в Україні. Публікує духовно-просвітницькі, сімейні та соціальні програми. Спілкування віруючих між собою припадає на ті самі месенджери, а також тематичні форуми [13].

По-друге, поза увагою залишається те, як Інтернет впливає на формування релігійної ідентичності. Наприклад, в 2019 році під час опитування студентської молоді основним джерелом інформації на релігійні теми були соціальні інтернет платформи. Таку відповідь у анкеті вказали 22,1 % від усіх опитаних. На другому місці опинилося телебачення. Варіант "Представники релігійних організацій" обрали лише 8,7% від усієї вибірки. Більшість опитаних беруть інформацію щодо релігії з Інтернету. При цьому понад 60% молоді обговорюють питання релігійного характеру не з членами сім'ї чи представниками профільних організацій, а зі своїми однолітками – знайомими з онлайн-ігор та користувачами груп у соціальних мережах тощо [2].

Обидва ці чинники експлікують наявність у суспільстві попиту щодо присутності релігії у системі цифрових комунікацій .Особливо актуальним цей попит був у період карантину під час пандемії COVID-19, коли люди втратили можливість відвідувати релігійні установи. Проблему вдалося вирішити завдяки перенесенню релігійних практик у цифровий простір – стали популярними онлайн-богослужіння та онлайн-ритуали [4: 92].

Пандемія у 20-х роках сильно змінила роль цифрових технологій у релігійній сфері, змусивши священнослужителів через заходи щодо протидії поширенню коронавірусу проводити богослужіння та читати проповіді в online-форматі. Віруючі, у зв'язку з неможливістю відвідувати богослужіння очно, могли бути присутніми дистанційно на багатьох релігійних заходах або богослужіннях, використовуючи телебачення чи інтернет [16]. Наприклад, трансляція богослужінь у прямому ефірі може бути цікавою для всіх, хто бажає долучитися, скажімо, до православного богослужіння. Повнота богоспілкування, дарована нам Творцем у Таїнстві Святого Причастя на головному православному богослужінні – Божественної Літургії, неможлива на відстані, але молитовна участь у богослужінні доступна всім. Не можна не погодитися з цією позицією, оскільки для людей, які прикуті до ліжка або з іншої причини обмежені у пересуванні, трансляції богослужінь можуть стати єдиною можливістю брати участь у релігійних обрядах [13].

Те, що раніше вважалося неприйнятним в релігії, стає реальністю сьогодні. Люди, які не мають можливість бути присутніми на

богослужінні та брати участь у релігійних обрядах і заходах, повністю трансформують релігійне життя, заставляючи релігійних діячів здійснювати перехід до нової віртуальної реальності, де низка традиційних релігійних практик стають онлайн-подіями, а релігія з аналогічного стану переходить у формат цифрової релігії.

Західний дослідник Хейді Кемпбелл уважає, що подібна реакція релігійних організацій на коронавірусну кризу відображає їх адаптивну природу [3: 66]. Ця адаптація припала на всі аспекти релігійного життя, у тому числі на сферу релігійної освіти. Так, учні багатьох духовних семінарій після переходу на "дистанційку" констатували низку негативних наслідків. Семінаристи втратили відчуття причетності до спільної практичної діяльності: колективних молитов та "духовного" спілкування один з одним. Втратився і чинник викладача як духовного наставника, який відігравав у навчальному процесі. Окремо семінаристи скаржилися на віддаленість від обстановки, яка б сприяла духовному навчанню. Давалися взнаки відсутність звичного регламенту та "атмосфери" семінарії [2].

Схожі проблеми при переході на цифрові технології освіти зазнали ісламські заклади вищої освіти. Так, наприклад, студенти та викладачі університету Нур-Мубарак зазначали труднощі з використанням новітніх технологій, відсутність духовної атмосфери та почуття включеності до колективних практик на зразок спільного читання Корану [6].

Таким чином, на короткий період часу в суспільстві склалася ситуація, за якої релігійне життя здебільшого перебувало в просторі цифрових комунікацій. Сформувалося поле релігії, що замістило звичний устрій релігійного життя на віртуальний релігійний сурогат в умовах неможливості колишнього релігійного життя в реальному світі. Після зняття карантинних обмежень традиційні ("реальні") релігійні організації повернулися у звичне русло, зберігши низку цифрових практик на кшталт онлайн-трансляцій богослужінь або можливості "поставити свічку" в Інтернеті (12: 11). Прояснилася і роль цифрових технологій у релігійній освіті та місіонерській діяльності [9]. Віртуальний сурогат релігії, тим самим, нікуди не подівся, а продовжив існувати у форматі доповнення та продовження реальних релігійних практик.

Ця теза, втім, навряд чи застосовується щодо цифрових і користувальницьких онлайн-ресурсів, замісна сутність яких була актуальна ще до пандемії і продовжує залишатися такою й сьогодні нині.

Один із найраніших описів, так званої, сурогатної релігії представив Стефан О'Лірі ще в середині 1990-х років. Дослідник детально проаналізував власний досвід взаємодії з численними "кімнатами-конференціями", де неоязичники проводили віртуальні богослужіння. Особливу увагу О'Лірі звернув на те, що, втративши традиційну ритуальну атрибутику на зразок особливих жестів, одягу і характерних дій, цифрова релігія набула низки нових якостей. Серед них – горизонтальна організація, транстериторіальність та можливість миттєвої комунікації [14: 790].

Засновниця діючого сайту для неоязичників Jaguar Moon стверджує, що основою цифрового ритуалу є уява і зв'язок з іншими учасниками через комп'ютер для посилення енергії [6: 20]. За її словами, віртуальні релігійні практики, що спочатку зародилися в чатрумах, незабаром обросли додатковими технологіями, які дозволяють учасникам ритуалів спілкуватися і бачити один одного. Це особливо корисно для неоязичників, позбавлених можливості відвідувати збори в реальності, і тих, хто боїться розкрити свою релігійну ідентичність перед суспільством, уважає вона. Примітно, що "кіберпростір", на думку авторки Jaguar Moon – це місце астральне, що є "іншою частиною реальності", через яку люди можуть енергетично з'єднуватися [6: 20]. Джулія Еволві вважає, що релігійні практики

онлайнових неоязичників не просто формують особливий "простір" (space) у межах системи цифрових комунікацій, а й створюють особливу, парадоксальну матеріальність цифрової релігії. Виражається вона у низці речей. По-перше, власне комп'ютери та телефони, за допомогою яких здійснюється зв'язок, – це речі однозначно матеріальні. По-друге, неоязичницькі онлайн-ритуали нерідко супроводжуються використанням свічок та встановленням вівтарів біля комп'ютера. По-третє, велику роль відіграє візуальне сприйняття – "священний погляд" – речове символи цифрової релігії через сенсорні відчуття [6].

Тім Хатчінгс пов'язує матеріалізацію Інтернету з тим, як цифрові технології наділяють людей можливостями для реальних дій. Як приклад, він наводить "додатки" для читання Біблії, користуючись якими віруючий в акті читання священного писання може відчути причетність до християнської громади [8].

Цифрова релігія характеризується матеріальними практиками, які здійснюються між "онлайн та офлайн досвідом" та створюють "простір" для існування релігійної спільноти, причетність до яких віруючі відчувають через цифрові ідентифікатори. В межах Інтернету таким простором може стати як певний хештег (наприклад, мусульманський #NousSommesUnis) у соціальних мережах, так і тематичний розділ на якомусь сайті.

Таким чином, у системі цифрових комунікацій існує велика кількість релігійних просторів, сформованих як ексклюзивно онлайновими культами, так і рельєфними інституційними релігійними організаціями. У перших Інтернет-простір практично повністю заміщає реальні релігійні практики (цифровий релігійний сурогат), тоді як для других він виступає надбудовою над реальним життям тієї чи іншої громади [14: 782]. Простежується закономірність : там, де реальні можливості віруючих у здійсненні практик виявляються обмежені, їх релігійність переноситься в систему цифрових комунікацій.

До початку епохи цифровізації соціокультурне середовище людини було відносно стабільним, а ідентичність формувалася завдяки взаємодії з іншими людьми, групами, культурами та релігіями. Процес переосмислення та зміцнення ідентичності надавав значний вплив на релігійні, соціальні, культурні, політичні та історичні зміни. У глобалізованому світі, сучасному інформаційному суспільстві цифровізація призводить до виникнення "множинної ідентичності" [10]. Така ідентичність, змінюється чи проявляється знову у різних контекстах. Структурні зв'язки між різними спільнотами стають важливим елементом, що впливає на формування ідентичності в цифровому світі. Нові обряди та місцеві протиріччя ілюструють цей процес. Моделювання та конструювання національних, етнічних та релігійних ідентичностей у контексті глобальної культури у цифровому середовищі значно пов'язане з впливом інформаційних технологій та засобів масової інформації [10].

Формування національних, релігійних та локальних ідентичностей у контексті глобальної культури цифрової епохи багато в чому залежить від ключового елемента, що визначає ідентичність, – постійного застосування інформаційних технологій та засобів масової інформації. Використання комп'ютерних технологій у комунікаціях, як зазначає Мануель Кастельс, призводить до "змін у соціальній сфері, що породжує два основні наслідки: з одного боку, виникає можливість більш гнучкого вираження соціальних зв'язків, оскільки люди формують та переглядають способи взаємодії. З другого боку, мінімальні зобов'язання змінюють динаміку формування соціальної підтримки, що робить її тендітнішою" [1: 159]. Новий ціннісний порядок, а не технологічні можливості, визначатиме межі ідентичності сучасного суспільства.

Цифровізація активно входить у релігійну сферу життя людства, розпочавши тим самим, на нашу думку, процес модернізації релігійної ідентичності під нову цифрову реальність. Процес цифровізації почав з'являтися в релігійній сфері на початку XXI століття, коли інтернет-ресурси, в тому числі й соціальні мережі, почали активно проникати у життєдіяльність людини та всього суспільства. На думку низки дослідників зазначеного феномену, впровадження цифрових технологій у релігійне життя спочатку у православного духовенства викликало побоювання: православні традиціоналісти застерігали від використання інтернету, а також "підкреслено насторожено ставилися до досягнень секулярної сучасності" [2].

Наразі офіційної загальнорелігійної позиції з питань цифровізації немає. Лише окремі священнослужителі на своєму рівні намагаються дати ту чи іншу оцінку процесам цифровізації. Одна група священнослужителів і віруючих до мережі Інтернет та інших цифрових технологій й досі ставляться з побоюванням, називаючи їх або джерелом зла, або провісником Антихриста. Водночас частина священнослужителів та віруючих поступово почали освоювати цифрові технології як очевидний тренд реалій сучасного світу.

Американський дослідник в галузі релігієзнавства Грегорі Прайс Гриве, розглядаючи цифрову релігію як міждисциплінарну платформу, підкреслює: "На відміну від "аналогової релігії" (традиційне поширення релігійних доктрин і практик за допомогою живого спілкування, книг, газет, фільмів) цифрова релігія не обмежується простим поширенням джерел і практик за допомогою цифрового аудіо, відео, веб-сайтів, цифрові медіа, а намагається адаптувати релігійні джерела під цифрові реалії сучасного світу. Цифрова релігія володіє трьома основними аспектами: інтерактивністю, гіпертекстуальністю та дисперсністю [9: 108–109]. Інтерактивність дає можливість бути присутнім й активно брати участь у богослужінні, при цьому знаходячись в будь-якій точці земного шару. Наприклад, можливий перегляд онлайн-трансляцій богослужінь по телевізору та в Інтернеті з поясненнями диктора всіх релігійних обрядів (особливо актуально для людей, які тільки знайомляться з цією релігією). Гіпертекстуальність допомагає використовувати будь-які священні тексти або іншу релігійну літературу з посиланнями на їх різні переклади та на трактовки релігійних діячів. Так, в Інтернеті існує сайт "Біблія. Святе Письмо Старого і Нового Завіту", де в повному обсязі надані всі книги Священного Писання з використанням гіперпосилань на різні переклади, словники (для розуміння слів і релігійних термінів, що використані в Біблії) і на трактуванні цього або іншого тексту Священного Писання Святими Отцями Церкви. Існують додатки для мусульман, які згадують про час молитви та відправлення, куди необхідно повернути правильну молитву. Для православних християн також існують додатки, які дають повний церковний календар, в якому на кожен день відображаються євангельські читання, рекомендації та рецепти з харчування.

Отже, поступова діджиталізація релігійної культури та поява вже безпосередньо "цифрової релігії" починає змінювати і саму суть формування релігійної ідентичності сучасної молоді. Шведський соціолог Міа Левхайм у своїй роботі слушно зазначає, що "використання сучасних інформаційних і цифрових технологій для формування релігійної ідентичності, в першу чергу, носить індивідуальний характер, відриваючи людину від співтовариства віруючих" [11: 52]. Іншими словами, релігійна ідентичність формується під впливом особистих переваг, регулярної саморефлексії та перегляду власних життєвих цінностей і переконань, а не залежить від географічного положення або визначеного співтовариством віруючих. Інтернет значно розширив можливості для вивчення релігії та практики своєї віри, надавши нові платформи: спільноти та групи парафій, конфесій та організацій у соціальних

інтернет платформах, месенджерах, а також веб-сайти, мобільні додатки, присвячені вивченню релігійної літератури та конфесії.

На думку Міа Левхайм, "розвиток нових технологій і моделей їх використання породжує нові питання, що стосуються кордонів між приватним і публічним, фактами і думками, довірою і ризиком, спостереженням і участю в житті сучасного суспільства. Ці питання і виникають у зв'язку з ними етичні та моральні дилеми також повинні бути розглянуті в онлайн-дослідженнях про релігії" [11: 52]. Погоджуючись з Міа Левхайм та іншими дослідниками цифрової релігії, перенесення вивчення релігії та формування релігійної ідентичності в онлайн-просторі без обов'язкового контролю з боку релігійних експертів і держави може призвести не тільки до нівелювання релігійних норм, цінностей і традицій, а й до спотворення релігійних учень і доктрин. Саме тому, на наш погляд, нині найбільш актуальним стало питання про межі необхідного використання цифрових технологій у релігійній діяльності та у проведенні релігійних таїнств і церемоній (паломництво, молитва, сповідь та ін.), оскільки використання цифрових технологій не завжди відповідає моральним і ціннісним критеріям традиційних релігій.

Висновки. Цифровізація суспільства істотно трансформує способи функціонування релігії, форми релігійної комунікації та характер взаємодії між релігійними спільнотами й віруючими. Інтернет-простір став важливим середовищем для поширення релігійних ідей, здійснення богослужбової та просвітницької діяльності, формування нових спільнот, парафій і підтримання релігійної ідентичності. У цьому контексті цифрова релігія постає не лише як перенесення традиційних релігійних практик у цифрове середовище, а й як новий формат релігійного досвіду, комунікації та самоорганізації.

Перспективи розвитку цифрової релігії пов'язані передусім із подальшим удосконаленням цифрових технологій, зокрема соціальних мереж, платформ для онлайн-трансляцій, мобільних застосунків, технологій віртуальної та доповненої реальності, а також штучного інтелекту. Їхнє активніше використання може сприяти появі нових форм релігійної освіти, духовного супроводу, міжконфесійного діалогу та участі у релігійному житті незалежно від географічного розташування людини.

Завдяки поза територіальності, можливості миттєвої передачі повідомлень, відносної анонімності та відносної свободи дій, сьогодні Інтернет став повноцінним виміром життя більшості віруючих. У глобальній мережі відбувається конституювання особливого простору релігії. Воно може як виступати доповненням до реальної релігії, так і повністю або здебільшого її заміщати, стаючи, таким чином, цифровим релігійним сурогатом, який здатний набувати рис парадоксальної матеріальності через актуалізацію технологічних пристроїв як носіїв сакральних текстів та смислів. Незважаючи на свою замісну природу, цифровий сурогат релігії не є чимось вторинним відносно реальної релігії, оскільки навіть просто доповнюючи її, він включає самих віруючих та релігійні об'єднання в систему цифрових комунікацій, в рамках якої процеси формування ідентичності та місіонерства набувають іншого характеру та нерідко нової якості. Вважаємо, що для запобігання негативним сторонам цифровізації необхідно встановлення меж допустимого використання цифрових технологій у релігійній діяльності, релігійних таїнств та церемоній, а також проведення для молоді профілактичних заходів щодо запобігання поширенню екстремізму та релігійної деструкції та виховних бесід щодо дотримання цифрової гігієни. Ці дії, на наш погляд, зможуть звести до мінімуму всі негативні наслідки процесів цифровізації у формуванні релігійної ідентичності сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.

2. Українське християнство в цифровому світі: виклики та перспективи. За ред. А. Смирнова. Острог: Видавництво Національного університету "Острозька Академія", 2022. 286 с.

3. Campbell H. Moving Towards a Digital Ecclesiology: Key Themes and Considerations. *Digital Ecclesiology: A Global Conversation*. Digital Religion Publications, 2020. P. 65–70.

4. Cheong P. H. Authority. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Worlds: monograph*. Edited by H. A. Campbell, R. Tsuria. 2nd ed. Oxfordshire: Routledge, 2022. P. 87–102.

5. Cloete A. The Church is moving on(line). *Digital Ecclesiology: A Global Conversation*. Ed. by H Campbell. Digital Religion Publications, 2020. P. 27–32.

6. Evolvi G. Religion and the internet: digital religion, (hyper)mediated spaces, and materiality. *Z Relig Ges Polit*. 2022. № 6 (1). P. 9–25.

7. Helland C. Digital Religion. *Handbook of Religion and Society*. Ed. by D. Yamane. Cham: Springer, 2016. P. 177–196.

8. Hutchings T. Augmented graves and virtual bibles. *Materiality and the study of religion: the stuff of the sacred*. New York: Routledge, 2017. P. 85–101.

9. Grieve G. P. Digital religion. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Ed. by H. Campbell. 2013. P. 104–118.

10. Kulich C., Soledad de Lemus, Lorenzi-Cioldi F. Editorial: Multiple Identities Management: Effects on Identification, Attitudes, Behavior and Well-Being. *Front. Psychol.* 2017. Vol. 8. Personality and Social Psychology. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2017.02258/full (дата звернення: 05.09.2026).

11. Lövheim M. Identity. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Ed. by H. Campbell. 2013. P. 41–56.

12. Melnychuk M., Saukh P. Tendencies Of Desacralization And Symbolism In Spiritual Culture Through The Prism Of Modernity Challenges. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка. Філософські науки*. 2020. Вип. 1 (87). С. 5–14.

13. Melnychuk M. Cyberreligion In The View Of Postmodern Trends: Religious-Cultural View. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка. Філософські науки*. 2020. Вип. 2 (86). С. 35–45.

14. O'Leary S. D. Cyberspace as Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks. *J. Am. Acad. Relig.* 1994. Vol. 64. № 4. P. 781–808.

15. Sokolovskyi O., Sluysar V., Melnychuk M., Kondratiuk Yu. Religious Television of Ukraine in Shaping Spiritual Identity in the Context of Contemporary Media Practices. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2026. Vol. 46, iss. 5. P. 236–260. DOI: 10.55221/2693-2229.2739

16. Sokolovskyi O., Yurchuk O. Religious Radio Broadcasting in Ukraine in the Context of Digital Mediatisation and Social Transformation. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2026. Vol. 46, iss. 1. P. 240-261. DOI: 10.55221/2693-2229.2747

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kastels, M. (2007). Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva. [The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society]. Kyiv: Vakler (in Ukrainian).

2. Ukrainske khrystyianstvo v tsyfrovomu sviti: vyklyky ta perspektyvy. (2022). [Ukrainian Christianity in the Digital World: Challenges and Prospects]. Za red. A. Smyrnova. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka Akademiia" (in Ukrainian).

3. Campbell, H. (2020). Moving Towards a Digital Ecclesiology: Key Themes and Considerations. *Digital Ecclesiology: A Global Conversation*. Digital Religion Publications. P. 65–70 (in English).

4. Cheong, P. H. (2022). Authority. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Worlds: monograph*. Edited by H. A. Campbell, R. Tsuria. 2nd ed. Oxfordshire: Routledge. P. 87–102 (in English).

5. Cloete, A. (2020). The Church is moving on(line). *Digital Ecclesiology: A Global Conversation*. Ed. by H. Campbell. Digital Religion Publications. P. 27–32 (in English).

6. Evolvi, G. (2022). Religion and the internet: digital religion, (hyper)mediated spaces, and materiality. *Z Relig Ges Polit*. No. 6(1). P. 9–25 (in English).

7. Helland, C. (2016). Digital Religion. *Handbook of Religion and Society*. Ed. by D. Yamane. Cham: Springer. P. 177–196 (in English).

8. Hutchings, T. (2017). Augmented graves and virtual bibles. *Materiality and the study of religion: the stuff of the sacred*. New York: Routledge. P. 85–101 (in English).

9. Grieve, G. P. (2013). Digital religion. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Ed. by H. Campbell. P. 104–118 (in English).

10. Kulich, C., Soledad de Lemus, Lorenzi-Cioldi, F. (2017). Editorial: Multiple Identities Management: Effects on Identification, Attitudes, Behavior and Well-Being. *Front. Psychol.* Vol. 8. Personality and Social Psychology. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2017.02258/full (last accessed: 05.09.2026) (in English).

11. Lövheim, M. (2013). Identity. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Ed. by H. Campbell. P. 41–56 (in English).

12. Melnychuk, M., Saukh, P. (2020). Tendencies Of Desacralization And Symbolism In Spiritual Culture Through The Prism Of Modernity Challenges. *Visnyk ZhDU imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*. Vyp. 1 (87). S. 5–14 (in English).

13. Melnychuk, M. (2020). Cyberreligion In The View Of Postmodern Trends: Religious-Cultural View. *Visnyk ZhDU imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*. Vyp. 2 (86). S. 35–45 (in English).

14. O'Leary, S. D. (1994). Cyberspace as Sacred Space: Communicating Religion on Computer Networks. *J. Am. Acad. Relig.* Vol. 64. № 4. P. 781–808 (in English).

15. Sokolovskyi, O., Sluysar, V., Melnychuk, M., Kondratiuk, Yu. (2026). Religious Television of Ukraine in Shaping Spiritual Identity in the Context of Contemporary Media Practices. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe.* Vol. 46, iss. 5. P. 236–260. DOI: 10.55221/2693-2229.2739 (in English).

16. Sokolovskyi, O., Yurchuk, O. (2026). Religious Radio Broadcasting in Ukraine in the Context of Digital Mediatisation and Social Transformation. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. Vol. 46, iss. 1. P. 240-261. DOI: 10.55221/2693-2229.2747 (in English).

Receive: September 06, 2026
Accepted: September 23, 2026